

Hof van Justitie EG, 10 november 1992, Exportur

Turrón de Alicante

Turrón de Jijona

GEOGRAFISCHE HERKOMSTAANDUIDING

Bilaterale overeenkomst inzake geografische overeenkomsten toelaatbaar

• [De artikelen 30 en 36 EEG-Verdrag staan niet in de weg aan de toepassing van de bepalingen van een tussen Lid-Staten gesloten bilaterale overeenkomst inzake de bescherming van de aanduidingen van herkomst en de benamingen van oorsprong, zoals de Frans-Spaanse overeenkomst van 27 juni 1973, mits de beschermde benamingen bij de inwerkingtreding van die overeenkomst of nadien niet tot soortnaam zijn geworden in de staat van oorsprong.](#)

Vindplaatsen: Jurisprudentie 1992, blz. I-05529

Hof van Justitie EG, 10 november 1992

(O. Due, C. N. Kakouris, G. C. Rodríguez Iglesias en M. Zuleeg, G. F. Mancini, R. Joliet, F. A. Schockweiler, J. C. Moitinho de Almeida, F. Grévisse, M. Diez de Velasco en P. J. G. Kapteyn)

In zaak C-3/91,

betreffende een verzoek aan het Hof krachtens artikel 177 EEG-Verdrag van de Cour d' appel de Montpellier, in het aldaar aanhangig geding tussen

Exportur SA

en

LOR SA en Confiserie du Tech,

om een prejudiciële beslissing over de uitlegging van de artikelen 30, 34 en 36 EEG-Verdrag, teneinde te kunnen beoordelen of die bepalingen verenigbaar zijn met de op 27 juni 1973 tussen de Franse Republiek en de Spaanse Staat gesloten overeenkomst inzake de bescherming van de benaming van oorsprong, de aanduiding van herkomst en de naam van bepaalde producten,

wijst

HET HOF VAN JUSTITIE,

samengesteld als volgt: O. Due, president, C. N. Kakouris, G. C. Rodríguez Iglesias en M. Zuleeg, kamerpresidenten, G. F. Mancini, R. Joliet, F. A. Schockweiler, J. C. Moitinho de Almeida, F. Grévisse, M. Diez de Velasco en P. J. G. Kapteyn, rechters, advocaat-generaal: C. O. Lenz

griffier: D. Triantafyllou, administrateur

gelet op de schriftelijke opmerkingen ingediend door:

- LOR SA en Confiserie du Tech, vertegenwoordigd door F. Greffe, advocaat te Parijs;

- de Duitse regering, vertegenwoordigd door J. Karl, Regierungsdirektor bij het Bondsministerie van Financiën, als gemachtigde;

- de Spaanse regering, vertegenwoordigd door A. Navarro Gonzales, directeur-generaal Communautaire juridische en institutionele coördinatie, en G. Calvo Diaz, abogado del Estado, van de dienst Communautaire geschillen, als gemachtigden;

- de regering van het Verenigd Koninkrijk, vertegenwoordigd door J. E. Collins van het Treasury Solicitor's Department, en E. Sharpston, Barrister, als gemachtigden;

- de Commissie van de Europese Gemeenschappen, vertegenwoordigd door haar juridisch adviseur R. Wainwright als gemachtigde,

gezien het rapport ter terechtzitting,

gehoord de mondelinge opmerkingen van Exportur SA, vertegenwoordigd door J. Villacque, advocaat in het arrondissement Pyrénées orientales, en B. Mitchell, advocaat te Parijs, van LOR SA en Confiserie du Tech, vertegenwoordigd door N. Boespflug, advocaat te Parijs, van de Duitse regering, vertegenwoordigd door A. von Muehlendahl, Ministerialrat bij het Bondsministerie van Justitie, van de Spaanse en de Britse regering en van de Commissie, vertegenwoordigd door haar juridisch adviseur R. Wainwright als gemachtigde en door H. Lehman, advocaat te Parijs, ter terechtzitting van 23 januari 1992,

gehoord de [conclusie van de advocaat-generaal ter terechtzitting van 18 maart 1992](#),

het navolgende

Arrest

1 Bij arrest van 6 november 1990, ingekomen bij het Hof op 3 januari 1991, heeft de Cour d' appel de Montpellier krachtens artikel 177 EEG-Verdrag twee prejudiciële vragen gesteld over de uitlegging van de artikelen 30, 34 en 36 EEG-Verdrag in verband met de bescherming in Frankrijk van Spaanse geografische benamingen.

2 Die vragen zijn gerezen in het kader van een geding tussen de vereniging van exporteurs van "Turrón de Ji-

jona" (hierna: "Exportur"), gevestigd te Jijona (provincie Alicante), en de vennootschappen LOR en Confiserie du Tech, te Perpignan, naar aanleiding van het gebruik door deze laatsten van de benamingen "Alicante" en "Jijona", namen van Spaanse steden, voor in Frankrijk vervaardigde suikerwaren.

3 LOR en Confiserie du Tech produceren en verkopen te Perpignan suikerwaren: de eerste onder de benamingen "touron Alicante" en "touron Jijona", de tweede onder de benamingen "touron catalan type Alicante" en "touron catalan type Jijona".

4 Ingevolge artikel 3 van de overeenkomst tussen de Franse Republiek en de Spaanse Staat inzake de bescherming van de benaming van oorsprong, de aanduiding van herkomst en de naam van bepaalde produkten, ondertekend te Madrid op 27 juni 1973 (JORF van 18.4.1975, blz. 4011; hierna "de Frans-Spaanse overeenkomst") zijn de benamingen "Turrón de Alicante" en "Turrón de Jijona" op het grondgebied van de Franse Republiek uitsluitend voorbehouden aan Spaanse produkten of goederen en mogen aldaar slechts worden gebezigd volgens de in de Spaanse wetgeving voorziene voorwaarden. Volgens artikel 5, lid 2, van deze overeenkomst geldt dit ook, wanneer die benamingen worden gebruikt in combinatie met termen als "wijze", "soort" of "type".

5 Tevergeefs heeft Exportur getracht, eerst in kort geding en vervolgens voor het Tribunal de commerce te Perpignan, op grond van de Frans-Spaanse overeenkomst een verbod te verkrijgen tegen de twee Franse ondernemingen op het gebruik van de bedoelde Spaanse benamingen. Exportur stelde tegen het vonnis van het Tribunal de commerce te Perpignan hoger beroep in bij de Cour d' appel de Montpellier.

6 In onzekerheid verkerend omtrent de aan de artikelen 30, 34 en 36 EEG-Verdrag te geven uitlegging, besloot de Cour d' appel de Montpellier de behandeling van de zaak te schorsen totdat het Hof bij wijze van prejudiciële beslissing uitspraak zou hebben gedaan over de volgende vragen:

"1) Moeten de artikelen 30 en 34 EEG-Verdrag aldus worden uitgelegd, dat zij in de weg staan aan de in de Frans-Spaanse overeenkomst van 27 juni 1973 vastgelegde maatregelen ter bescherming van benamingen van oorsprong of van herkomst, en met name van de benamingen Alicante of Jijona voor 'tourons' ?

2) Zo ja, moet artikel 36 EEG-Verdrag aldus worden uitgelegd, dat bescherming van die benamingen geoorloofd is?"

7 Voor een nadere uiteenzetting van de feiten van het hoofdgeding, het procesverloop alsmede de bij het Hof ingediende schriftelijke opmerkingen wordt verwezen naar het rapport ter terechtzitting. Deze elementen van het dossier worden hierna slechts weergegeven, voor zover dat noodzakelijk is voor de redenering van het Hof.

8 Vooraf moet worden opgemerkt, dat de nationale rechter terecht heeft overwogen, dat de bepalingen van een na 1 januari 1958 gesloten overeenkomst tussen een Lid-Staat en een andere staat vanaf de toetreding van die tweede staat tot de Gemeenschap geen toepas-

sing meer kunnen vinden in de verhoudingen tussen die staten, indien die bepalingen strijdig blijken te zijn met de verdragsregels. Derhalve dient te worden nagegaan, of de bepalingen van de Frans-Spaanse overeenkomst verenigbaar zijn met de verdragsregels inzake het vrije verkeer van goederen.

9 Voor een antwoord op deze vraag dient eerst de inhoud en strekking van de Frans-Spaanse overeenkomst te worden onderzocht.

De inhoud en strekking van de Frans-Spaanse overeenkomst

10 De Frans-Spaanse overeenkomst heeft tot doel, bescherming te bieden aan de Spaanse herkomstaanduidingen en oorsprongsbenamingen op Frans grondgebied en omgekeerd aan de Franse herkomstaanduidingen en oorsprongsbenamingen op Spaans grondgebied.

11 Bij vergelijking van de nationale rechtsstelsels blijkt, dat herkomstaanduidingen de consument beogen te informeren, dat het ermee voorziene produkt uit een bepaalde plaats, streek of een bepaald land afkomstig is. Aan die geografische herkomst kan een meer of minder grote reputatie zijn verbonden. De oorsprongsbenaming anderzijds waarborgt, naast de geografische herkomst, dat de waar volgens van overheidswege vastgestelde en gecontroleerde kwaliteits- of bereidingsvoorschriften is vervaardigd en dus bepaalde bijzondere kenmerken bezit (zie het arrest van 9 juni 1992, zaak C-47/90, Delhaize, Jurispr. 1992, blz. I-3669, r.o. 17 en 18). Herkomstaanduidingen worden beschermd door de regels ter bestrijding van misleidende reclame of van misbruik van de reputatie van een ander. Oorsprongsbenamingen daarentegen worden beschermd door bijzondere voorschriften in de wettelijke of bestuursrechtelijke regelingen waarbij die benamingen zijn ingevoerd. Deze voorschriften verbieden in het algemeen het gebruik van termen als "soort", "type" of "wijze" en beletten, dat zolang de regeling in stand blijft, die oorsprongsbenamingen tot soortnamen worden.

12 Overeenkomstig het territorialiteitsbeginsel wordt de bescherming van herkomstaanduidingen en oorsprongsbenamingen beheerst door het recht van het land waar om die bescherming wordt verzocht (land van invoer) en niet door dat van het land van herkomst. Die bescherming wordt dus geconditioneerd door het recht van het invoerland en door de aldaar heersende feitelijke omstandigheden en opvattingen. Of er sprake is van misleiding van de nationale consumenten dan wel of de betrokken benaming een soortnaam is geworden, zal dus aan de hand van die omstandigheden en opvattingen moeten worden beoordeeld. Waar deze beoordeling los staat van het recht van het land van herkomst en de aldaar heersende omstandigheden, is het mogelijk, dat een in het land van herkomst als herkomstaanduiding beschermde benaming in het land van invoer als soortnaam wordt beschouwd of omgekeerd.

13 Aan dit beginsel nu, dat het recht van het land van invoer als het toepasselijke aanwijst, derogert de Frans-Spaanse overeenkomst inzake de bescherming

van de benaming van oorsprong, de aanduiding van herkomst en de naam van bepaalde produkten.

14 Het stelsel van de Frans-Spaanse overeenkomst berust op de volgende regels:

- de beschermde herkomstaanduidingen en oorsprongsbenamingen zijn voorbehouden aan de produkten en goederen uit het land van herkomst (artikelen 2 en 3);
- de beschermde benamingen zijn in een tweetal bijlagen bij de overeenkomst opgesomd (artikelen 2 en 3);
- bescherming wordt verleend op grond van het recht van het land van oorsprong, en niet van dat van het land waar die bescherming wordt gevraagd (artikelen 2 en 3);
- de bescherming van de opgesomde benamingen wordt aangevuld door een algemene bepaling die verbiedt, op "de produkten en waren, in de presentatie of op de verpakking, alsmede op facturen, vrachtbrieven of andere handelsdocumenten, of in reclame-uitingen" valse of bedrieglijke mededelingen te doen die de consument kunnen misleiden omtrent de werkelijke herkomst of oorsprong, de aard en de wezenlijke kenmerken van de produkten (artikel 6);
- de in de overeenkomst opgenomen verbodsbepalingen gelden ook, wanneer de beschermde benamingen worden gebruikt in "vertaalde vorm of met vermelding van de werkelijke herkomst, dan wel vergezeld gaan van uitdrukkingen als 'wijze', 'soort', 'type', 'stijl', 'imitatie' of 'op de wijze van' " (artikel 5, lid 1);
- ten slotte is bepaald, dat "produkten of waren van oorsprong uit het grondgebied van een van de Verdragsluitende Staten, alsmede verpakkingen, etiketten, facturen, vrachtbrieven en andere handelsdocumenten, die ten tijde van de inwerkingtreding van de overeenkomst gewoonlijk benamingen dragen of vermelden waarvan de overeenkomst het gebruik verbiedt, binnen een termijn van vijf jaar, te rekenen vanaf de inwerkingtreding van de overeenkomst, nog mogen worden verkocht of gebruikt" (artikel 8, lid 1).

15 Waar de Frans-Spaanse overeenkomst het recht van het land van oorsprong van toepassing verklaart, onderscheidt zij zich van het Verdrag van Parijs van 20 maart 1883 tot bescherming van de industriële eigendom, zoals laatstelijk herzien te Stockholm op 14 juni 1967 (Recueil des traités des Nations unies, vol. 828, nr. 11851, blz. 305), en van de overeenkomst van Madrid betreffende de bestrijding van valse aanduidingen van herkomst van 14 april 1891, zoals laatstelijk herzien te Stockholm op 14 juni 1967 (Recueil des traités des Nations unies, vol. 828, nr. 11848, blz. 163). Waar zij zich tevens uitstrekt tot herkomstaanduidingen en dus niet is beperkt tot "in het land van oorsprong als zodanig erkende en beschermde" oorsprongsbenamingen, verschilt zij van de overeenkomst van Lissabon van 31 oktober 1858 betreffende de bescherming en de internationale inschrijving van benamingen van oorsprong, zoals herzien te Stockholm op 14 juni 1967 (Recueil des traités des Nations unies, vol. 828, nr. 13172, blz. 205). Juist vanwege de tekortkomingen van de twee eerstgenoemde multilaterale overeenkomsten en de be-

perkingen van de derde hebben vele Europese staten bilaterale overeenkomsten van dit type gesloten.

De toepasselijkheid van het verbod van in- en uitvoerbeperkingen

16 Primair zij herinnerd aan de vaste rechtspraak (zie in de eerste plaats het arrest van 11 juli 1974, zaak 8/74, Dassonville, Jurispr. 1974, blz. 837, r.o. 5), volgens welke het in artikel 30 neergelegde verbod van maatregelen van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen ziet op iedere handelsregeling die de intracommunautaire handel al dan niet rechtstreeks, daadwerkelijk of potentieel, kan belemmeren.

17 In casu heeft de nationale rechter twijfel geuit aan de toepasselijkheid van artikel 30. Exportur heeft dienaangaande betoogd, dat de Frans-Spaanse overeenkomst de verkoop van Franse produkten in Frankrijk en van Spaanse produkten in Spanje verhindert, maar niet de invoer van Spaanse produkten in Frankrijk of van Franse produkten in Spanje. Volgens Exportur is er dus geen sprake van een maatregel van gelijke werking in de zin van artikel 30 EEG-Verdrag, zodat de gevraagde uitlegging de nationale rechter geen nuttige elementen zou kunnen opleveren voor de oplossing van het voor hem aanhangige geschil.

18 Deze stelling van Exportur is ongegrond. De Frans-Spaanse overeenkomst heeft tot resultaat, dat het voor Spaanse ondernemingen verboden is om in Frankrijk beschermde Spaanse benamingen te gebruiken ingeval zij daartoe niet gerechtigd zijn naar Spaans recht, en voor Franse ondernemingen om in Spanje beschermde Franse benamingen te gebruiken ingeval zij daartoe niet gerechtigd zijn naar Frans recht.

19 Bovendien zou, zoals LOR en Confiserie du Tech terecht hebben opgemerkt, een in een andere Lid-Staat dan Frankrijk of Spanje gevestigde onderneming die produkten naar een van deze staten zou uitvoeren onder een door de overeenkomst beschermde benaming, in beide staten geconfronteerd worden met een verbod op het gebruik van de betrokken benaming.

20 Deze potentiële gevolgen voor de intracommunautaire handel volstaan om de in de Frans-Spaanse overeenkomst vervatte verbodsbepalingen binnen het toepassingsgebied van artikel 30 EEG-Verdrag te brengen.

21 Daarentegen bevat de Frans-Spaanse overeenkomst geen maatregelen die, zoals voor de toepasselijkheid van artikel 34 is vereist (arrest van 8 november 1979, zaak 15/79, Groenveld, Jurispr. 1979, blz. 3409, r.o. 7), een specifieke beperking van het uitgaand goederenverkeer tot doel of tot gevolg hebben en aldus tot een ongelijke behandeling van de binnenlandse handel en de uitvoerhandel van een Lid-Staat leiden, waardoor aan de nationale produktie of de binnenlandse markt van de betrokken Lid-Staat ten koste van de produktie of de handel van andere Lid-Staten een bijzonder voordeel wordt verzekerd. Zoals Exportur heeft uiteengezet, heeft de overeenkomst alleen betrekking op het gebruik van de beschermde benamingen op het grondgebied van de twee Verdragsluitende Staten. De verhandeling van Franse of Spaanse produkten in andere Lid-Staten valt buiten de werkingssfeer van de overeenkomst. An-

derzijds, in het geval dat één Franse onderneming werd verhinderd om produkten onder een bepaalde, aan Spaanse produkten voorbehouden benaming naar Spanje uit te voeren, dan is dat niet het uitvloeisel van het krachtens de Frans-Spaanse overeenkomst op Frans grondgebied geldende recht, maar van het Spaanse recht, dat hoe dan ook toepasselijk is waar het om invoer in Spanje gaat.

22 De onderhavige problematiek moet derhalve worden geplaatst in het kader van uitsluitend artikel 30.

De toepasselijkheid van artikel 36 EEG-Verdrag

De beginselen

23 Volgens artikel 36 EEG-Verdrag vormt artikel 30 geen beletsel voor verboden of beperkingen van de invoer, welke gerechtvaardigd zijn uit hoofde van de bescherming van de industriële en commerciële eigendom.

24 Waar artikel 36 een uitzondering bevat op een der grondbeginselen van de gemeenschappelijke markt, gedooft het deswege inbreuken op het vrije verkeer van goederen slechts, voor zover die hun rechtvaardiging vinden in het waarborgen van de rechten welke het specifieke voorwerp van deze eigendom vormen (arrest van 31 oktober 1974, zaak 16/74, Centrafarm, Jurispr. 1974, blz. 1183, r.o. 7).

25 Thans dient derhalve te worden nagegaan, of de in de Frans-Spaanse overeenkomst neergelegde verbodsbepalingen hun rechtvaardiging vinden in het waarborgen van de rechten welke het specifieke voorwerp van herkomstaanduidingen en oorsprongsbenamingen vormen.

26 LOR en Confiserie du Tech betogen in de eerste plaats, dat de in Alicante en Jijona geproduceerde tourons wat samenstelling en kwaliteit betreft niet noemenswaardig verschillen met de door hen in Perpignan geproduceerde tourons. De kwaliteiten en kenmerken van deze tourons zouden geen verband houden met hun geografische oorsprong. Zij stellen daarom, onder verwijzing naar het arrest van 20 februari 1975 (zaak 12/74, Commissie/Duitsland, Jurispr. 1975, blz. 181), dat de Frans-Spaanse overeenkomst onverenigbaar is met het gemeenschapsrecht.

27 De Commissie betoogt, onder verwijzing naar hetzelfde arrest, dat een geografische benaming haar specifieke functie slechts vervult, en een verbod voor andere ondernemingen op het gebruik daarvan uit hoofde van de bescherming van commerciële eigendom slechts is gerechtvaardigd, indien het aldus aangeduide produkt inderdaad kwaliteiten en kenmerken bezit die aan zijn geografische oorsprong zijn te danken en waardoor het produkt kan worden geïndividualiseerd. Wanneer het produkt geen bijzondere smaak ontleent aan de streek waar het vandaan komt, volstaat een etiket waarop de werkelijke oorsprong of herkomst van het produkt is vermeld, een en ander als bedoeld in artikel 3, zevende alinea, van richtlijn 79/112/EEG van de Raad van 18 december 1978 betreffende de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der Lid-Staten inzake etikettering en presentatie van levensmiddelen bestemd voor de eindverbruiker alsmede inzake de daarvoor gemaakte reclame (PB 1979, L 33, blz. 1), om

de consument te beschermen tegen het gevaar van verraarsing.

28 Deze opvatting van de Commissie, die daarmee het door LOR en Confiserie du Tech verdedigde standpunt onderschrijft, kan niet worden gevolgd. Zij zou namelijk tot consequentie hebben, dat geen enkele bescherming toekomt aan geografische benamingen voor produkten die niet aantoonbaar een bijzondere smaak ontleent aan het betrokken gebied en die evenmin zijn vervaardigd volgens van overheidswege vastgestelde kwaliteitsnormen en bereidingsvoorschriften, welke benamingen in het algemeen herkomstaanduidingen worden genoemd. Deze benamingen kunnen niettemin bij de consument een goede klank hebben en voor de producenten die in de erdoor aangeduide plaats zijn gevestigd, een belangrijk middel zijn om afnemers te trekken. Zij moeten derhalve worden beschermd.

29 Het aangehaalde arrest Commissie/Duitsland heeft niet de strekking die de Commissie eraan toeschrijft. Uit dit arrest volgt hoofdzakelijk, dat een Lid-Staat in strijd handelt met artikel 30 EEG-Verdrag, wanneer hij door middel van nationale regelgeving een benaming die reeds is gebruikt ter aanduiding van uit een of ander gebied afkomstige produkten, voorbehoudt aan nationale produkten en aldus de ondernemingen in andere Lid-Staten dwingt een bij het publiek onbekende of minder gewaardeerde benaming te kiezen. Vanwege het discriminerende karakter ervan, komt een dergelijke regeling niet in aanmerking voor de afwijkingsmogelijkheid van artikel 36 EEG-Verdrag.

30 Er zij overigens aan herinnerd, dat het Hof in het arrest van 25 april 1985 (zaak 207/83, Commissie/Verenigd Koninkrijk, Jurispr. 1985, blz. 1201, r.o. 21) heeft uitgesproken, dat het EEG-Verdrag niet in de weg staat aan bepalingen die het gebruik van valse herkomstaanduidingen verbieden.

Voorgebruik, voormalig gebruik, gebruik te goeder trouw en traditioneel gebruik

31 Verwijzend naar het arrest van 13 maart 1984 (zaak 16/83, Prantl, Jurispr. 1984, blz. 1299) betogen LOR en Confiserie du Tech voorts, dat bescherming van geografische benamingen slechts gerechtvaardigd is zolang daarbij geen inbreuk wordt gemaakt op een bonafide en traditioneel gebruik door derden, en dat de toepassing van de Frans-Spaanse overeenkomst hen niet kan beletten de benamingen "Turrón de Alicante" en "Turrón de Jijona" te gebruiken, nu zij die benamingen van oudsher, bestendig en te goeder trouw hebben gebruikt.

32 Dit argument moet worden verworpen. In het arrest Prantl is inderdaad te lezen, dat wanneer het er om gaat of een nationale regeling ter bescherming van een indirecte geografische herkomstaanduiding en in het belang van de consument de verhandeling mag verbieden van wijnen die in een bepaald soort fles worden ingevoerd, erop moet worden gewezen dat in het systeem van een gemeenschappelijke markt de bescherming van de consument en de bij de aanbidding van wijnen te betrachten eerlijkheid van het handelsverkeer dient te worden bewerkstelligd met wederzijdse eerbiediging

van de bonafide praktijken die in de verschillende Lid-Staten vanouds worden toegepast.

33 Het Hof concludeerde in dat arrest, dat de exclusiviteit die een nationale regeling in een Lid-Staat toekent aan het gebruik van een bepaald type fles, niet kan worden ingeroepen om de invoer tegen te gaan van wijnen van oorsprong uit een andere Lid-Staat in dezelfde of gelijksoortige flessen die aldaar vanouds te goeder trouw worden gebruikt.

34 Zonder dat hoeft te worden ingegaan op tussen partijen in het hoofdgeding omstreden vraag, of het gebruik door LOR en Confiserie du Tech van de benamingen "Turrón de Alicante" en "Turrón de Jijona" jonger of ouder is dan de Frans-Spaanse overeenkomst, moet worden benadrukt dat de aan het arrest Prantl ten grondslag liggende casuspositie verschilt van de onderhavige. In het arrest Prantl was uit de voor het Hof gevoerde debatten gebleken (zie r.o. 28), dat flessen van het type Bocksbeutel of daarvan door de consument niet te onderscheiden flessen vanouds dienden voor de verhandeling van wijnen uit bepaalde gebieden van Italië. Met andere woorden: die vorm van fles was oorspronkelijk ook in het land van uitvoer in gebruik; er moest dus een vorm van coëxistentie gevonden worden tussen een nationale en een buitenlandse indirecte herkomstaanduiding. Die situatie is dus in geen dele te vergelijken met het gebruik van de namen van Spaanse steden door Franse ondernemingen, welk gebruik het probleem aan de orde stelt van de bescherming van benamingen van de ene staat in een andere staat.

De vraag, of de in de staat van oorsprong geldende regeling rechtmatig kan worden uitgebreid tot de staat waarin de bescherming wordt gevraagd

35 LOR en Confiserie du Tech betogen voorts, dat de aanduidingen "Touron Alicante" en "Touron Jijona" namen zijn die soorten van waren aanduiden en geen associaties meer oproepen met een bepaalde geografische herkomst.

36 Dit argument moet aldus worden verstaan, dat artikel 30 EEG-Verdrag zich ertegen verzet, dat op grond van de overeenkomst het gebruik van een Spaanse benaming die in Frankrijk een soortnaam is geworden, in Frankrijk zou kunnen worden verboden. De vraag is dus, of het in strijd is met het vrije verkeer van goederen, dat een bilaterale overeenkomst tussen twee Lid-Staten, in afwijking van het territorialiteitsbeginsel, het recht van het land van oorsprong toepasselijk verklaart in plaats van dat van de staat waar de bescherming wordt gevraagd. Dat probleem dient thans te worden onderzocht.

37 In dit verband moet erop worden gewezen, dat de overeenkomst ten doel heeft te verhinderen, dat producenten uit een Verdragsluitende Staat de geografische benamingen van een andere staat gebruiken en aldus profijt trekken van de reputatie van de produkten van ondernemingen die gevestigd zijn in de streken of plaatsen waaraan die benamingen zijn ontleend. Een dergelijk doel, dat gericht is op het waarborgen van een eerlijke mededinging, kan worden beschouwd als behorend tot de bescherming van de industriële en

commerciële eigendom in de zin van artikel 36 EEG-Verdrag, mits die benamingen bij de inwerkingtreding van deze overeenkomst of nadien in het land van oorsprong niet tot soortnaam zijn geworden.

38 Aangezien de bescherming door een Lid-Staat van benamingen ter aanduiding van streken of plaatsen op zijn gebied op grond van artikel 36 EEG-Verdrag gerechtvaardigd is, verzet dit artikel er zich ook niet tegen dat deze bescherming wordt uitgebreid tot het grondgebied van een andere Lid-Staat.

39 Op grond van het voorgaande moet aan de nationale rechter worden geantwoord, dat de artikelen 30 en 36 EEG-Verdrag niet in de weg staan aan de toepassing van de bepalingen van een tussen Lid-Staten gesloten bilaterale overeenkomst inzake de bescherming van de aanduidingen van herkomst en de benamingen van oorsprong, zoals de Frans-Spaanse overeenkomst van 27 juni 1973, mits de beschermde benamingen bij de inwerkingtreding van die overeenkomst of nadien niet tot soortnaam zijn geworden in de staat van oorsprong.

Kosten

40 De kosten door de Duitse, de Spaanse en de Britse regering en door de Commissie wegens indiening hunner opmerkingen bij het Hof gemaakt, kunnen niet voor vergoeding in aanmerking komen. Ten aanzien van de partijen in het hoofdgeding is de procedure als een aldaar gerezen incident te beschouwen, zodat de nationale rechterlijke instantie over de kosten heeft te beslissen.

HET HOF VAN JUSTITIE,

uitspraak doende op de door de Cour d' appel de Montpellier bij arrest van 6 november 1990 gestelde vragen, verklaart voor recht:

De artikelen 30 en 36 EEG-Verdrag staan niet in de weg aan de toepassing van de bepalingen van een tussen Lid-Staten gesloten bilaterale overeenkomst inzake de bescherming van de aanduidingen van herkomst en de benamingen van oorsprong, zoals de Frans-Spaanse overeenkomst van 27 juni 1973, mits de beschermde benamingen bij de inwerkingtreding van die overeenkomst of nadien niet tot soortnaam zijn geworden in de staat van oorsprong.

Conclusie Advocaat-Generaal Lenz

[...]

A De feiten

1. In deze door de Cour d' appel de Montpellier ingeleide prejudiciële procedure gaat het om de vraag, of de bescherming van geografische benamingen door de Lid-Staten gemeenschapsrechtelijk geoorloofd is.

2. Verweersters in het hoofdgeding, de Franse ondernemingen LOR SA en Confiserie du Tech, produceren en verkopen in Frankrijk diverse suikerwaren, onder meer zogenoemde "Turrón" een nogasoort, en wel onder een Spaanse benaming. Zo gaat het bij de eerstgenoemde firma om "Turrón Alicante" en "Turrón

Jijona" en bij de andere om "Turrón type Alicante" en "Turrón type Jijona".

3. Verzoekster, de Spaanse onderneming Exportur, een vereniging van ondernemingen die turrón uit Jijona uitvoeren, vorderde tegen beide firma's een verbod om in Frankrijk turrón onder de benamingen "Alicante" en "Jijona" te vervaardigen en op de markt te brengen.

4. Zij stelde haar vordering op de overeenkomst tussen Frankrijk en Spanje van 1973.(1) Volgens artikel 3 van die overeenkomst juncto bijlage B zijn in Frankrijk onder meer de benamingen "Turrón de Alicante" en "Turrón de Jijona" uitsluitend voorbehouden aan Spaanse producten en goederen, en mogen ze slechts worden gebezigd volgens de in de Spaanse wetgeving voorziene voorwaarden. Ingevolge artikel 5, lid 1, dient tegen met de overeenkomst strijdig gebruik van de benamingen te worden opgetreden; dit geldt volgens lid 2 ook voor benamingen die in vertaalde vorm of vergezeld van de vermelding van de werkelijke herkomst worden gebruikt, dan wel vergezeld gaan van woorden als wijze, soort, type, imitatie of overeenkomstig.(2)

5. Verweersters brachten daartegen in, dat de overeenkomst sinds de toetreding van Spanje tegen het gemeenschapsrecht indruist en dat verzoeksters er zich dus niet op kunnen beroepen.

6. De rechter in hoger beroep heeft zich bij de twijfels van verweerder aangesloten en het Hof de volgende prejudiciële vragen voorgelegd:

"1) Moeten de artikelen 30 en 34 EEG-Verdrag aldus worden uitgelegd, dat zij in de weg staan aan de in de Frans-Spaanse overeenkomst van 27 juni 1973 vastgelegde maatregelen ter bescherming van benamingen van oorsprong of van herkomst(3), en met name van de benamingen Alicante of Jijona voor 'tourons' ?

2) Zo ja, moet artikel 36 EEG-Verdrag aldus worden uitgelegd, dat bescherming van die benamingen geoorloofd is?"

B Standpunt

7. Ofschoon het in dit geschil om de verhandeling van Franse producten in Frankrijk gaat, is hier ook de intracommunautaire handel in het geding, want het gaat om Franse producten die met geografische benamingen uit Spanje worden aangeduid. Verzoekster komt op voor de belangen van de Spaanse export. Voorts gaat het om de vraag, of een tussen twee Lid-Staten bestaande overeenkomst met het gemeenschapsrecht verenigbaar is.

De eerste vraag

8. Met zijn eerste vraag wenst de verwijzende rechter te vernemen, of de Frans-Spaanse overeenkomst van 1973 een maatregel is van gelijke werking als een kwantitatieve beperking.

9. Gelet op de ruime uitlegging die in de rechtspraak(4) aan artikel 30 EEG-Verdrag wordt gegeven, is de ingevolge de overeenkomst op het Franse grondgebied geldende beperking van het gebruik van bedoelde benamingen tot Spaanse producten een belemmering in de zin van deze rechtspraak. Franse noch buitenlandse ondernemingen kunnen in Frankrijk onder de betrokken benaming producten verkopen; zij verliezen daardoor afzetkansen, omdat zij gedwongen zijn een andere,

wellicht minder bekende benaming voor hun producten te kiezen.

10. Een handelsbeperkende maatregel die, zoals de onderhavige, zonder onderscheid voor binnenlandse en buitenlandse verkopers geldt, kan toelaatbaar zijn wanneer dwingende eisen van algemeen belang deze kunnen rechtvaardigen.(5) Als rechtvaardigingsgrond komt in eerste instantie de Frans-Spaanse overeenkomst van 1973 in aanmerking, die de eerlijkheid van de handelstransacties en de consument wil beschermen.

11. In het midden kan blijven, welk effect deze overeenkomst vóór de toetreding van Spanje tot de Europese Gemeenschappen heeft gehad. Sinds deze toetreding behoren in ieder geval beide verdragspartijen tot de Gemeenschappen. Voor het grensoverschrijdende goederenverkeer gelden dus de bepalingen van het EEG-Verdrag en niet meer de uni- of bilaterale regelingen van deze of gene Lid-Staat. Dat volgt uit de voorrang die het gemeenschapsrecht heeft. Aan de orde is dus hier de vraag, of de bescherming van de betrokken benamingen volgens het gemeenschapsrecht gerechtvaardigd is.

12. Een eerste grond daarvoor is consumentenbescherming. De bescherming van de consument is door het Hof als dwingend vereiste in bovenbedoelde zin erkend. Het is echter de vraag, of het verbod op het gebruik van de bewuste benamingen voor andere dan Spaanse producten niet verder gaat dan wat absoluut noodzakelijk is. Er is gesteld, dat aan deze beschermingsbehoefte tegemoet kan worden gekomen zoals bij mijn weten ook is gebeurd door de vermelding van het land van herkomst op het produkt. Daardoor kan de consument ervoor worden behoed, dat hij een Spaans produkt denkt te kopen, terwijl het in werkelijkheid een Frans produkt is.

13. Aan het aspect van de consumentenbescherming kan dus met een passende etikettering voldoende recht worden gedaan.

14. Maar wat voor zin heeft op die manier het gebruik van een buitenlandse geografische benaming? Daarmee komen wij bij het tweede aspect, de eerlijkheid van de handelstransacties. Bij de eerlijkheid van de handelstransacties gaat het echter niet alleen om bescherming van de consument tegen misleiding, maar ook om bescherming van de producent tegen oneerlijke mededinging. In dit geval maken Franse producenten reclame met Spaanse herkomstbenamingen. Met andere woorden, de Franse producenten benutten de feitelijke of vermeende wervende kracht van de Spaanse herkomstbenamingen om de verkoop van hun producten te bevorderen, ook al zijn die volstrekt niet van Spaanse, maar van Franse herkomst. Hier gaat het om een geval van openlijk aanleunen bij een buitenlandse geografische herkomstaanduiding.(6)

15. In beginsel zal niemand zijn waren onder een vreemde geografische benaming proberen aan de man te brengen, wanneer hij daarvan geen hogere afzet verwacht. Daarvoor is nodig, dat de vreemde geografische herkomstaanduiding bekend is en bij de consument bepaalde kwaliteitsverwachtingen oproept, waaraan het betrokken produkt zo zal de aanbieder beweren even-

zeer of althans op vergelijkbare wijze beantwoordt. Dat is precies wat de verweersters in het hoofdgeding beweren, wanneer zij stellen dat hun produkten van dezelfde aard en kwaliteit zijn als de in Spanje onder dezelfde benaming geproduceerde. Zij maken dus gebruik van de goede naam die de produkten van buitenlandse producenten hebben, om de afzet van hun eigen waar te bevorderen. De vraag is nu, of dat met de eerlijkheid van de handelstransacties verenigbaar is.

16. In beginsel dient deze vraag ontkennend te worden beantwoord. Een ieder heeft in de regel het recht om de daadwerkelijke plaats van herkomst van zijn produkten als verkoopargument te gebruiken. Omgekeerd mag hij niet met buitenlandse geografische herkomstaanduidingen zijn eigen waar aanprijzen, want daarmee zou hij proberen de reputatie van die buitenlandse geografische herkomstaanduiding voor zichzelf uit te buiten. Daar staat weer tegenover, dat maatregelen waarbij andere benamingen dan herkomstaanduidingen of oorsprongsbenamingen uitsluitend aan binnenlandse produkten worden voorbehouden, zijn verboden. Deze gedachte is terug te vinden in de op artikel 33, lid 7, EEG-Verdrag gebaseerde richtlijn 70/50/EEG(7), maar is daarnaast ook te beschouwen als een algemeen rechtsbeginsel in het kader van artikel 30. Herkomstaanduidingen en oorsprongsbenamingen als de bovenbedoelde dienen in ieder geval, ongeacht de kenmerken waardoor zij zich eventueel onderscheiden, altijd ter aanduiding van een produkt dat uit een bepaald geografisch gebied afkomstig is.(8) Geen der partijen betwist, dat soortnamen geen herkomstaanduidingen of oorsprongsbenamingen zijn, zoals de ter terechtzitting genoemde vermelding "cake anglais made in France". Daar is uit een geografische herkomstaanduiding een soortnaam ontstaan voor produkten waarvan de samenstelling en de bereiding aan de Engelse keuken is ontleend, zonder dat de ingrediënten uit Engeland komen of de bereiding daar heeft plaatsgevonden.

17. Partijen zijn het erover eens, dat soortnamen niet (meer) tot de geografische herkomstaanduidingen behoren. Zij verschillen echter van mening over de vraag, hoe een geografische herkomstaanduiding tot soortnaam kan worden. Het Verenigd Koninkrijk acht het voldoende, wanneer "een produkt duidelijk wordt voorzien van een vermelding, waaruit blijkt dat dat produkt niet voor produkt A wil doorgaan, maar juist een heel ander produkt is, een produkt in de stijl van produkt A, de duidelijkste manier om misleiding van de consument en inbreuk op de industriële en commerciële eigendomsrechten te voorkomen. Deze vermelding biedt de consument een echte keuzemogelijkheid."

18. Voor de andere partijen is "voorzien van een vermelding" niet voldoende. Voor hen moet de geografische herkomstaanduiding in de regel ook kloppen. Alleen in uitzonderlijke gevallen kan zij tot soortnaam worden, namelijk wanneer de samenstelling en bereiding door een bepaalde doelgroep als kenmerkend worden ervaren voor een bepaald produkt, zonder dat de plaats van bereiding van het produkt zelf of van de grondstoffen nog een rol speelt. Zij zien een duidelijke verhouding tussen regel en uitzondering, die met

de volgende uitdrukking weer te geven is: niemand mag zich met andermans veren tooien, behalve als die veren onbeheerd zijn geraakt.

19. Hoe een geografische herkomstaanduiding onbeheerd kan raken, beschrijft advocaat-generaal Warner in zijn conclusie in zaak 12/74, waar hij ingaat op de Sherry-zaak.(9) In dat geval hadden de producenten van echte sherry tientallen jaren stilgezeten en het gebruik van deze naam door de wederpartij zonder protest geduld. Krachtens de equity-doctrine inzake rechtsverwerking konden die producenten dan ook niet meer het hun anders toekomende recht geldend maken om misbruik van de naam te doen beëindigen.

20. Naar mijn opvatting is het enkele "voorzien van een vermelding", waaruit duidelijk blijkt dat er een vreemde geografische herkomstaanduiding is gebruikt, niet voldoende om het gebruik van die aanduiding te rechtvaardigen, omdat alle herkomstaanduidingen daarmee zouden zijn vrijgegeven voor gebruik door niet-gerechtigde derden; voor de onrechtmatigheid van zulk handelen zijn in de door advocaat-generaal Warner geciteerde rechtspraak in ieder geval geen aanknopingspunten te vinden.(10)

21. Daarmee zou namelijk de verhouding tussen regel en uitzondering, waarvoor ik eerder de uitdrukking gebruikte "niemand mag zich met andermans veren tooien, behalve als die veren onbeheerd zijn geraakt", worden omgekeerd, zodat men zou moeten zeggen: "ieder mag zich met andermans veren tooien, als hij maar aangeeft dat het andermans veren zijn". De geografische herkomstaanduiding, voor de consument een belangrijk onderscheidingskenmerk en daardoor voor de producent potentieel een belangrijk reclamemiddel, zou aldus aanzienlijk aan waarde inboeten. Juist op de grote gemeenschappelijke markt zou zij haar belangrijke functie bij het maken van een keuze verliezen en het daardoor moeilijker maken zich op de gemeenschappelijke markt te oriënteren. Dat is niet de bedoeling van het vrije verkeer van goederen, zoals zeer duidelijk blijkt uit artikel 36, dat onder meer de bescherming van industriële en commerciële eigendom waarborgt.

22. Aangezien bescherming van herkomstaanduidingen volgens het gemeenschapsrecht dus is gerechtvaardigd, moet de betrokken herkomstaanduiding vóór de toetreding van Spanje tot de EEG al tot soortnaam zijn geworden, dat wil zeggen een aantal jaren onbetwist zijn gebruikt ter aanduiding van produkten die weliswaar in Frankrijk waren vervaardigd, maar in samenstelling en wijze van vervaardiging een imitatie waren van Spaanse produkten. Of dat in casu het geval is, moet de rechter in het hoofdgeding vaststellen. Waren de uitdrukkingen "Turrón de Alicante" en "Turrón de Jijona" ten tijde van de toetreding van Spanje daarentegen nog geen soortnamen, dan is er sprake van herkomstaanduidingen of oorsprongsbenamingen die buiten het verbod van artikel 30 vallen.

23. Ik moet nog even stilstaan bij de vraag, of oorsprongsbenamingen en herkomstaanduidingen alleen dan hun specifieke functie vervullen, indien het aldus aangeduide produkt inderdaad kwaliteiten en kenmerken bezit die aan zijn geografische oorsprong zijn te

danken. In het bijzonder bij herkomstaanduidingen geldt, dat die geografische oorsprong het produkt een kwaliteit en specifieke kenmerken moet verlenen, waardoor het kan worden geïndividualiseerd.⁽¹¹⁾ Indien de "Turrón de Alicante" en "Turrón de Jijona" inderdaad aldus te individualiseren zijn, dat wil zeggen dat zij bereid zijn uit produkten die uit dat gebied afkomstig zijn, die bijzondere eigenschappen vertonen en ter plaatse zijn verwerkt, dan kunnen produkten die deze kenmerken niet bezitten, moeilijk tot dezelfde soort worden gerekend. Ook van een ontwikkelingsproces tot soortnaam kan dan geen sprake zijn.

24. Zijn echter uit diezelfde produkten elders dan in Alicante of Jijona turrones vervaardigd, of zijn in Alicante of Jijona produkten uit andere streken gebruikt voor de vervaardiging van turrones, dan zou het om een eenvoudige herkomstaanduiding kunnen gaan, die zich alleszins voor verdere ontwikkeling tot soortnaam leent. Al deze omstandigheden moeten door de verwijzende rechter worden vastgesteld.

25. Een en ander geldt volgens mij ongeacht of aan de benaming "Turrón de Alicante" woorden worden toegevoegd als "soort", "type", "imitatie" of "overeenkomstig", omdat deze toevoeging niets verandert aan het feit, dat de aanbieder de niet-toepasselijke geografische benaming niet mag voeren, wanneer daarvoor geen bijzondere rechtvaardigingsgrond aanwezig is.

Artikel 34 EEG-Verdrag

26. Wat het toepassingsgebied van artikel 34 EEG-Verdrag betreft, geldt volgens vaste rechtspraak van het Hof, dat van een inbreuk daarop pas sprake is, wanneer een nationale maatregel een specifieke beperking van het uitgaand goederenverkeer tot doel of gevolg heeft en aldus tot een ongelijke behandeling van de binnenlandse handel en de uitvoerhandel van een Lid-Staat leidt, waardoor aan de nationale produktie of de binnenlandse markt van de betrokken Lid-Staat ten koste van de produktie of de handel van andere Lid-Staten een bijzonder voordeel wordt verzekerd.⁽¹²⁾

27. De overeenkomst van 1973 heeft geen beperking van de uitvoer van Franse of Spaanse produkten tot doel of gevolg; eerder het tegendeel is het geval.

28. Op de eerste vraag van de verwijzende rechter moet dus worden geantwoord, dat de artikelen 30 en 34 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd, dat zij de in de Frans-Spaanse overeenkomst van 27 juni 1973 vastgelegde maatregelen ter bescherming van oorsprongsbenamingen, met name de aanduidingen "Alicante" en "Jijona", slechts in de weg staan, wanneer die benamingen geen oorsprongsbenamingen meer zijn, maar soortnamen.

De tweede vraag

29. Subsidiair vraagt de verwijzende rechter, of de bescherming van de betrokken herkomstaanduidingen toelaatbaar is, zo niet al ingevolge artikel 30 dan in ieder geval krachtens artikel 36 EEG-Verdrag. Zoals wij hebben gezien, is de bescherming van geografische herkomstaanduidingen reeds volgens artikel 30 gerechtvaardigd, zodat niet op artikel 36 behoefte te worden teruggevallen. Die bescherming is vereist in het

belang van de producenten en de consumenten op de gemeenschappelijke markt. Maar zij is in het kader van artikel 30 ook afdoende gewaarborgd, want zij komt toe aan een ieder die ter plaatse produceert, zonder dat de belanghebbende aan nog andere voorwaarden hoeft te voldoen. Daarentegen zouden in het geval van de industriële en commerciële eigendom, zoals bij voorbeeld bij octrooien, merkrechten en auteursrechten, zwaardere eisen moeten worden gesteld. Het onderscheid lijkt mij daarin gelegen, dat de rechthebbende over laatstgenoemde rechten kan beschikken, terwijl dat bij herkomstaanduidingen niet het geval is. Daarvan is het gebruik vrij voor iedereen die aan de voorwaarden voldoet, zonder dat er toestemming nodig is. Zij kunnen evenwel niet worden overgedragen aan derden die niet aan die voorwaarden voldoen.

30. Is daarentegen een herkomstaanduiding eenmaal tot soortnaam geworden, dan kan geen bescherming meer baten. Het lijkt mij per definitie uitgesloten, dat een soortnaam aan een bepaalde gebruiker voorbehouden kan blijven. Het gebruik van een soortnaam is vrij voor iedereen die waren van die soort produceert en in de handel brengt. Wanneer een buitenstaander het recht op het gebruik van een dergelijke benaming eenmaal heeft verworven, zoals dat bij soortnamen het geval is, dan kan dit recht hem naderhand niet meer worden betwist.

31. Het voorgaande geldt volgens mij voor zowel oorsprongsbenamingen als herkomstaanduidingen (appellations d' origine ou de provenance), die in de vragen van de verwijzende rechter op één lijn worden gesteld. In beide gevallen spelen dezelfde overwegingen een rol. In beginsel kan het recht op het gebruik van een dergelijke benaming worden voorbehouden aan degenen naar wie die naam verwijst, tenzij die benaming intussen een soortnaam is geworden.

32. De tweede vraag moet aldus worden beantwoord, dat artikel 36 bescherming van soortnamen niet toestaat.

33. Waar de gemeenschapswetgever geen criteria heeft vastgelegd voor enerzijds soortnamen en anderzijds geografische herkomstaanduidingen, dienen deze door het Hof te worden geformuleerd. De vraag, of in een concreet geval aan die criteria is voldaan, moet door de verwijzende rechter worden beantwoord.

C Conclusie

34. Concluderend geef ik het Hof in overweging, de gestelde vragen te beantwoorden als volgt:

"1) De artikelen 30 en 34 EEG-Verdrag moeten aldus worden uitgelegd, dat zij de in de Frans-Spaanse overeenkomst van 27 juni 1973 vastgelegde maatregelen ter bescherming van geografische herkomstaanduidingen of oorsprongsbenamingen, met name de aanduidingen 'Alicante' en 'Jijona', slechts in de weg staan, wanneer die aanduidingen geen geografische herkomstaanduidingen meer zijn, maar soortnamen.

2) Artikel 36 EEG-Verdrag moet aldus worden uitgelegd, dat het de bescherming van soortnamen niet toestaat."

- (1) Overeenkomst inzake de bescherming van de benaming van oorsprong, de aanduiding van herkomst en de naam van bepaalde producten, ondertekend te Madrid op 27 juni 1973 (Staatsblad van de Franse Republiek van 18.4.1975, blz. 4011).
 - (2) Rapport ter terechtzitting, punt 3.
 - (3) In de originele Franse tekst: appellations d'origine ou de provenance .
 - (4) Arrest van 11 juli 1974, zaak 8/74, Dassonville, Jurispr. 1974, blz. 837.
 - (5) Arrest van 20 februari 1979, zaak 120/78, Rewe, Jurispr. 1979, blz. 649.
 - (6) Zie Winfried Tilman, Die geografische Herkunftsangabe, Muenchen 1976, blz. 59 e.v.
 - (7) PB 1970, L 13, blz. 29.
 - (8) Arrest van 20 februari 1975, zaak 12/74, Commissie/Duitsland, Jurispr. 1975, blz. 181, r.o. 7.
 - (9) Jurispr. 1975, blz. 207.
 - (10) Jurispr. 1975, blz. 206.
 - (11) Arrest van 20 februari 1975, Jurispr. 1975, blz. 181, r.o. 7.
 - (12) Arrest van 8 november 1979, zaak 15/79, Groenveld, Jurispr. 1979, blz. 3409.
-